

ПЕРША СЕКУНДА 1913 року. Темну ніч пронизує постріл. Чується коротке клацання, палець зводить курок — і ще один глухий звук. Прибулі полісмени одразу схоплюють стрільця. Його звуть Луї Армстронґ.

Пострілом з украденого револьвера дванадцятирічний хлопець хотів зустріти в Новому Орлеані новий рік. Та цю ніч він проводить у тюремній камері, а вже наступного ранку, першого січня, його відсилають до виправного інтернату для безпритульних темношкірих хлопців. Там він поводитьсь як справжній дикун, тож Пітеру Девісу, директору закладу, на думку не спадає нічого кращого, як вручити Луї трубу (насправді ж йому хотілося дати хлопцеві добрачої прочуханки). І раптом Армстронґ змовкає, ніжно бере до рук інструмент, а його пальці, що минулої ночі нервово гралися зі спусковим гачком револьвера, знову торкаються холодного металу — але вже не постріл, а перші теплі, ще неприборкані звуки лунають у кабінеті директора.

«Тільки-но стрелила опівнічна гармата, радісні крики з моста й із вулиці, бій годинника і дзвонів звідусіль»*, — пише з Праги доктор Франц Кафка, працівник агенції зі страхування робітників від нещасних випадків у Богемському королівстві. Його публіка сидить у далекому Берліні,

* Франц Кафка, «Листи до Феліції (1912–1917)». З німецької переклали Ігор Андрущенко, Юлія Сайдель (Фоліо, 2023 рік). — Тут і далі прим. пер.

у найманій квартирі на Іммануелькірхштрассе, 29. Це одна-єдина особа, але для нього вона — цілий світ: Феліція Бауер, двадцятип'ятирічна світловолоса стенографістка. Ця висока, трохи кістлява дівчина працює в акціонерному товаристві Карла Ліндстрема. Того серпневого дня, коли вони познайомилися, лило як із відра: у неї промокли ноги, а його пробрали дрижаки. Та відтоді вони щоночі, коли їхні сім'ї вже сплять, пишуть одне одному сповнені пристрасті й ніжності, дивні й зворушливі листи. Частенько й наступного дня по обіді ще по одному вслід. Коли одного разу від Феліції кілька днів поспіль не було новин, сповнений відчаю Кафка, ніби прокинувшись від неспокійного сну, сів писати «Перевтілення»*. Він розповідав їй про свій задум, до Різдва історія була вже написана (тепер вона лежала в його секретері, огорнута теплом тих двох фотографій, що їх прислала Феліція). Але як швидко її далекий любий Франц сам перетвориться на жахливу загадку, вона дізнається лише з цього новорічного листа. Чи не відлупцювала б вона його зонтиком, — питає він із порожнечі, — якби він просто залишився лежати в ліжку, коли вони домовилися зустрітися у Франкфурті-на-Майні, щоб після виставки сходити в театр? Таким трикратним умовним способом починає Кафка лист. А далі він зовсім невинно закликає їхню взаємне кохання із мріями про те, що колись їхні з Феліцією руки сплетуться тісно, щоб «отак нерозривно парою зійти на ешафот»**. Чудова думка для листа до нареченої. Вони ще жодного разу не цілувалися, а він уже пише про спільне сходження на ешафот. Здається, Кафку самого лякає те, що в нього вирвалося. «Та що ж це таке лізе мені

* Українською вийшла у «Фоліо» (2006 рік), «А-ба-ба-га-ла-ма-га» (2012 рік), О.К. Publishing (2017 рік) тощо.

** Франц Кафка, «Листи до Феліції (1912–1917)». З німецької переклали Ігор Андрущенко, Юлія Сайдель.

в голову»*, — додає він. Пояснення тут просте: «Це все число 13 у даті Нового року»**. Ось так починається 1913 рік у світовій літературі: з фантазії про насильство.

Повідомлення про розшук. Зникла: «Мона Ліза» Леонардо. 1911 року її викрали з Лувру — і досі жодного сліду. Поліція Парижа допитує Пабло Пікассо, та він має алібі, тож його відпускають додому. Убиті горем французи несуть букети до голої стіни в Луврі.

У перші дні січня — точна дата невідома, але саме лютувала завірюха — на віденський Північний вокзал із Кракова прибуває потягом неохайний на вигляд тридцятичотирирічний росіянин. Він шкутильгає. Цього року його волосся жодного разу не бачило мила, а жорсткі вуса, що розрослися під носом щільним кушем, усе одно не прикривають віспаних виразок. На його ногах — валянки. З ущерть напханою валізою в руках він одразу сідає в трамвай до Гітцінга. За паспортом він — Ставрос Пападопулос. Ані грецько-грузинське ім'я, ані цей нечупара не викликали цього холодного дня у прикордонників жодних підозр. Ще минулого вечора у Кракові — в іншій еміграції — він укотре обіграв у шахи Леніна — уже всьоме поспіль. Це в нього входило набагато краще, ніж їзда на велосипеді, якої Ленін відчайдушно намагався його навчити. «Революціонери мають бути швидкими», — втокмачував він Сталіну. Та чоловік, що видавав себе за Ставроса Пападопулоса (а насправді був Йосипом Віссаріоновичем Сталіним) на велосипеді

* Франц Кафка, «Листи до Феліції (1912–1917)». З німецької переклали Ігор Андрущенко, Юлія Сайдель.

** Там само.

так і не поїхав. Незадовго до Різдва він послизнувся на зледенілій краківській бруківці й упав так, що тільки кілька днів по тому знову зміг ходити, бо сильно забив ногу й вихнув коліно.

«Мій чудесний грузин!» — цими словами зустрів його, посміхаючись, Ленін, коли Сталін пришкутильгав до нього за фальшивим паспортом перед поїздкою до Відня. І в добру путь, товаришу.

Кордон він перетнув без проблем і в поїзді гарячково гортав свої рукописи й книжки, що їх поспіхом запхнув під час пересадки у вагону.

Від свого грузинського прізвища він відмовився вже у Відні. Із січня 1913 року він представлявся Сталінім, Йосипом Сталінім. Зійшовши з трамвая, він одразу помітив праворуч палац Шенбрунн, що яскраво світився у темних зимових сутінках, а позад нього — парк. Він іде на Шенбруннершлосштрассе, 30 — саме ця адреса вказана на невеличкому папірці, який йому дав Ленін. І внизу примітка: натиснути на дзвінок біля прізвища Трояновський. Сталін збиває з валянків сніг, сякається в носовик і несміливо тисне на гудзик дзвінка. Служниця відчиняє двері, і він промовляє пароль.

У Відні, на Берггассе, 19, у кабінет Зигмунда Фрейда, де в цю середу, як зазвичай, зібралося товариство, прослизає кішка. Це вже друга непрохана гостя за останній час: пізньої осені до суто чоловічої громади приєдналася Лу Андреас-Саломе, до якої всі попервах недовірливо приглядалися, а зараз просто мліють від захвату. На підв'язках своїх панчіх Лу носила разок зі скальпів убитих геніїв: із Ніцше вона була в одній сповідальниці в соборі Святого Петра, з Рільке — в одному ліжку, у Толстого гостювала в Росії. Подейкують, що Франк Ведекінд назвав на її честь свою «Лулу»,

а Ріхард Штраус — свою «Саломею». Тепер уже й Фрейд став її здобиччю, принаймні духовною — він дозволив їй перезимувати в себе на робочому поверсі, обговорював із нею нову книжку «Тотем і табу»*, яку саме писав, і нарікав на Карла Густава Юнга й інших цюрихських зрадників. Та найголовніше — сам маестро навчав психоаналізу на той час п'ятдесятидворічну Лу Андреас-Саломе, авторку кількох книжок про дух і еротіку: у березні ж бо вона планує відкрити власний кабінет у Геттінгені. І ось вона сидить на врочистому зібранні «Товариства середи» в колі вчених, праворуч — уже тоді легендарна кушетка, всюди розставлені статуетки з колекції одержимого античністю Фрейда, яку він збирав, щоб відволіктися від сучасності. Щойно Лу прочинила двері, щоб приєднатися до цього вишуканого товариства, разом із нею прослизнула кішка. Це неабияк роздратувало Фрейда. Але побачивши, з якою цікавістю вона розглядає грецькі вази та римські статуетки, він розчудився і звелів принести молока. Проте Лу Андреас-Саломе пише: «При цьому, незважаючи на його безмірну любов і захоплення, вона його повністю ігнорувала — тільки байдуже косилася на нього своїми зеленими очима, мов на якусь річ. А якщо йому хотілося не лише її егоїстично-нарцисичного муркотіння, то доводилося спускати ногу зі зручної кушетки й, вигадливо рухаючи носком черевика, привертати її увагу». Відтоді кішка — завсідниця на зібраннях. Навіть коли вона хворіла, все одно сиділа на Фрейдівій кушетці, загорнута в компрес. Виявляється, і вона піддається терапії.

До речі, про тих, хто нездужає. А де, власне, Рільке?

* Українською вийшла у видавництві «Фоліо» у 2019 році.

Побоювання, що 1913 рік принесе нещастя, переслідує сучасників. Габріеле д'Аннунціо дарує другові «Мучеництво святого Себастьяна» і завбачливо ставить під дарчим надписом рік: 1912 + 1. Арнольда Шенберга взагалі проймає дрож перед нещасливим числом, тому він винаходить дванадцятитонову техніку — основу сучасної музики, породжену страхом свого творця перед тим, що може статися. Народження раціонального з духу забобону. Числа 13 не знайдете у творах Шенберга: ні такту такого немає, ні номера сторінки. Коли він із жахом помітив, що назва його опери про Мойсея і Аарона матиме тринадцять літер, то прибрав у другому імені букву «а» — і відтоді вона називається «Мойсей та Арон». І так увесь рік під знаком чортового числа. Шенберг народився 13 вересня, і панічний страх померти в п'ятницю 13-го ніколи не відпускав його. Та нічого не допомогло: він віддав богові душу в суботу, тринадцятого числа (правда, лише в 1913 + 38, отже, в 1951 році). 1913-й готує для нього ще один сюрприз — привселюдного ляпаса. Але про все по черзі.

І ось на сцені Томас Манн. На світанку третього січня він сідає в Мюнхені на потяг. Гортає газети, переглядає листи, милується з вікна вкритими снігом пагорбами Тюринзького лісу, час від часу куняє в задушливому купе й думає про Катю, що знову поїхала на лікування в гори. Влітку він уже їздив до неї у Давос, і в приймальні лікаря йому раптом спала на думку ідея написати велике оповідання. Та зараз ця ідея вже не видається йому такою привабливою, як тоді: якась вона далека від світу, ця історія про санаторій. Що ж, за кілька тижнів вийде його «Смерть у Венеції»*.

* Українською вийшла у видавництві «Лабораторія» 2023 року.

Томас Манн сидить у потязі й непокоїться через гардероб: як прикро, що в потязі мнеться одяг; прибувши в готель, не зайвим буде віддати пальто на прасування. Вирішивши трохи пройтися, він підводиться, відсовує двері купе і йде по вагону. Та так поважно, що іншим пасажирам здається, що це — провідник. За вікном пролітають Дорнбурзькі замки, Бад-Кезен, засніженими схилами тягнуться догори наче смужки зебри Заальзькі виноградники. Довкола дуже гарно, але що ближче до Берліна, то більший у його душі наростає страх.

Одразу з потяга Манн їде в готель Unter den Linden. Біля стійки реєстрації він роззирається довкола: чи, бува, не впізнав його хтось із людей, що проштовхуються до ліфта. Затим їде у свій постійний номер гарно прибратися й розчесати вуса.

У цей самий час у Груневальді, на західній околиці міста, Альфред Керр зав'язує метелика й войовниче підкручує кінчики вусів у гардеробній віллі на Геманштрассе, 6.

О двадцятій годині почнеться їхня дуель. О 19:15 кожен сідає у свій фаєтон і їде до Німецького театру. Вони прибувають одночасно, але вдають, що не помічають один одного. Надворі холодно, тож чоловіки поспішають усередину будівлі. Колись у Банзіні, що біля Балтійського моря, Альфред Керр (та нехай це залишиться між нами), найвидатніший німецький критик і найгоновіший дженджик, просив руки Каті Прінгсгайм, багатій єврейки з очима кішки. Проте вона знехтувала ним, вільнодумним і гордим вrocławцем, і кинулася в обійми Томаса Манна — прямого як жердина ганзейця. Подумати тільки! І саме цього вечора випадає нагода нарешті поквитатися з ним.

Томас Манн сідає в першому ряду й намагається випромінювати врочистий спокій. Сьогодні — вечір берлінської прем'єри його «Фйоренци», яку він писав у ту пору, коли закохався в Катю. Але він відчуває, що крах сьогодні